

Kunskapsrelaterat betygsbeslut?

Bengt Johansson

Här ges en beskrivning av hur vårt betygssystem utvecklats genom åren, samt en redogörelse för och några reflektioner kring förslagen till ett nytt betygssystem för grundskolan, gymnasieskolan och komvux.

Hur fick vi vårt betygssystem?

Före årets slut skall riksdagen fatta beslut om ett nytt betygssystem för den svenska skolan – ett mål- och kunskapsrelaterat betygssystem. Det system vi har idag, det grupprelaterade eller relativa betygssystemet, infördes i vårt land i folkskolan för 50 år sedan. För gymnasieskolans del skedde motsvarande förändring i samband med gymnasireformen i mitten av 60-talet. Förändringen på gymnasiet innebar bl. a. att studentexamen – efter en drygt 100-årig historia – avskaffades (Sjöstedt, 1963).

Förslaget för folkskolans del utarbetades av 1939 års betygssakkunniga och presenterades i ett betänkande 1942 (SOU, 1942). Det byggde bl. a. på den försöksverksamhet med standardiserade prov som Carita Hassler Göransson startade i svenska redan i början av 1920-talet. För en kort tid sedan hade jag förmånen att få intervjua Carita Hassler Göransson i Lund. Hon är nu 102 år gammal och minns mycket tydligt bakgrund och motiv till betygskommitténs arbete och hur det gick till när hon tillsammans med ordföranden, Frits Wigforss från Kalmar och Ossian Åström från Göteborg utarbetade vårt nuvarande betygssystem.

Ett av de viktigaste motiven bakom detta arbete var de krav som restes under 30-talet att kunna använda folkskolebetygen som grund för urval till de allmänna läroverken.

***Bengt Johansson** arbetar med lärarutbildning, mastersutbildning och forskning vid Göteborgs universitet. Han har medverkat i läroplansarbetet för grundskolan och gymnasieskolan.*

Wigforss hade i sina studier av betygssättningen i matematik i folkskolan konstaterat mycket stora skillnader mellan olika lärare när det gäller att bedöma och betygssätta en och samma elevprestation. Han beskrev betygssituationen på folkskolans område i mitten av 30-talet som ”bedrövlig”, ”kaotisk” och ”förvirrad”. (Wigforss, 1931, 1932, 1933 a, b, c, 1934, 1937, 1941, SOU, 1938, Kilpatrick & Johansson, 1993).

För att kunna avskaffa proven för sökande till de allmänna läroverken ställdes därför krav på ett tillförlitligare betygssystem och jämnare betygsstandard. Wigforss kommitté föreslog att standardprov skulle reglera betygsskalan och att betygen härigenom skulle bli mer jämförbara. I stället för obligatoriska inträdesprov blev lärarnas egna bedömningar av elevernas kunskaper och färdigheter erkända som underlag för urval. För att stödja lärarna i denna bedömning utvecklades frivilliga standardprov i matematik och modersmål (SOU, 1942).

Betygssättning på elevers prestationer började mycket tidigare och först inom den högre undervisningen, vid universitet och läroverk. Det viktigaste steget mot en för hela riket gemensam betygsskala togs redan i 1820 års skolordning (SOU, 1942). Denna blev avgörande för hela den följande utvecklingen på betygssättningens område i vårt land. Skolordningen föreslog bl. a. fyra betygssteg för insikt och flit:

- A Berömlig insikt, berömlig flit
- B Godkänd insikt, godkänd flit
- C Försvarlig insikt, försvarlig flit
- D Otillräcklig insikt, otillräcklig flit

I 1859 år skolordning tillkom ett mellanbetyg AB, *Med beröm godkänd*, och i 1905 års läroverksstadga infördes den sjugradiga betygsskalan:

- A Berömlig
- a Med utmärkt beröm godkänd
- AB Med beröm godkänd
- Ba Icke utan beröm godkänd
- B Godkänd
- BC Icke fullt godkänd
- C Otillräcklig

Denna skala kom att gälla till dess att den femgradiga betygsskalan infördes i samband med gymnasireformen på 60-talet (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1965).

För folkskolans del fastställdes en betygsskala först 1897 – en sjugradig skala för kunskaper och färdigheter som var nästan identisk med läroverkens. Betygssättning på folkskolans område skedde tidigare efter en mycket brokig samling betygsskalor. Den sjugradiga skalan i folkskolan kom att stå sig tills betygen 1 till 5 infördes i samband med grundskolereformen 1962 (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1962).

Ett utmärkande drag under denna utveckling var att skalorna differentierades mer och mer. De fyra ursprungliga betygssstegen från 1820 hade i början av 1940-talet i praktiken utvecklats till en 13-gradig betygsskala, skapad med hjälp av tecknen +, – och ?.

Den likformighet som uppnåddes i början av 1900-talet gällde emellertid endast betygsuttrycken. Innehållet och innebörden tolkades på en mängd olika sätt. I de högre skolorna utbildades en viss likformighet genom de för hela riket gemensamma student- och realskrivningarna. Men något motsvarande skedde inte inom folkskolan.

Denna brist på likformighet blev besvärande sedan folkskolan 1927 blev bottenkola och speciellt sedan 1939 års riksdag beslutat att intagning av elever från folkskolan till vissa läroverk skulle ske utan inträdesprövning och enbart med hjälp av folkskolebetyg. Mot denna bakgrund ansågs en betygsreform nödvändig.

Hur ser de nya förslagen ut?

I det förslag till nytt betygssystem som presenterades i två propositioner i maj 1993, finns inte mycket kvar av betygsberedningens hårt kritiserade förslag till nytt betygssystem för det offentliga skolväsendet (Utbildningsdepartementet 1993, a, b). Det nya förslaget har tyvärr inte skickats ut på remiss. Därför kan det vara på sin plats att sammanfatta förslagens huvuddrag.

Det nuvarande betygssystemet som i propositionerna kallas *grupprelaterat*, skall ersättas av ett system som kallas *mål- och kunskapsrelaterat*. För grundskolans del innebär förslaget att endast slutbetyg samt minimikrav för det femte året regleras nationellt, medan den lokala friheten att utforma information om uppnådda studieresultat blir betydande. Fr. o. m. slutet av femte skolåret skall informationen vara både muntlig och skriftlig. Förslaget innebär också att betyg efter lokala beslut kan sättas från åk 1.

Slutbetyget skall enligt förslaget ange uppnådda kunskaper i en sexgradig skala, A–F, där A står för det högsta betyget och F för otillräckliga kunskaper. Jämförbarhet skall upprätthållas genom, i anslutning till kursplanerna utformade, betygskriterier och riksgiltiga prov. Med kriterier menar man goda kännetecken eller indikatorer på att en elev nått motsvarande kunskapsnivå.

Förutom kravnivån i åk 9 som föreslås motsvara betyget E, nivå godkänd, föreslås att man, med hjälp av de kursmål som utbildningen skall sträva mot, lägger fast ytterligare två kravnivåer, en för betyget C, den goda prestationen, och en för det högsta betyget A, den utmärkta prestationen. Förslag till kravkriterier för bl. a. matematikämnet finns i grundskolepropositionen (Utbildningsdepartementet, 1993a, s 120-121).

För gymnasieskolans del föreslås att betyg skall sättas efter en fyragradig skala på varje avslutad kurs:

Mycket väl godkänd	(MVG)
Väl godkänd	(VG)
Godkänd	(G)
Icke godkänd	(IG)

Betygen kopplas till kursmål och till de kunskapsmål som alla elever skall nå – kursens krav. Till varje kursplanemål skall, liksom i grundskolan, knytas nationella betygskriterier, dels för betyget *Godkänd*, dels för betyget *Väl godkänd*.

Förslaget innebär att terminsbetyg och betyg i ett ämne, t. ex. matematik, inte längre kommer att sättas. Slutbetyg skall utgöra en sammanställning av betygen i samtliga kurser och blir därför mycket omfattande. Förslaget skall ses mot bakgrund av regeringens bedömning att betygen inom över-skådlig tid kommer att vara det mest betydelsefulla instrumentet för urval till högskoleutbildning.

Betyg i relation till vad?

Det nya förslaget till betygssystem innebär enligt min uppfattning inte att vi går över från ett grupprelaterat betygssystem till ett mål- och kunskapsrelaterat betygssystem så som det framställts i propositionerna och i den pågående betygsdebatten. Vårt nuvarande betygssystem är självklart mål- och kunskapsrelaterat. Att påstå något annat vore att ifrågasätta en hel lärarkårs professionella yrkesskicklighet. Den grupprelaterade regleringen av betygsskalan som sker med hjälp av standardprov eller centrala prov betyder inte att lärarna för den skull har tvingats sätta betyg på t. ex. elevernas skonummer eller hårfärg istället för på vad eleverna uppfattat av kursplanens innehåll.

På motsvarande sätt är naturligtvis det nya mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet också grupprelaterat. När mål och motsvarande betygskriterier ställs upp för en kurs kan inte detta göras utan kännedom om vad som är realistiskt för ungdomar i den aktuella åldern, inom de ramar och resurser som gäller för arbetet i skolan.

Vad är då skillnaden mellan det nya förslaget och det system som vi nu tycks ha bestämt oss för att lämna? Skillnaden ligger inte i att det ena är grupprelaterat och det

andra inte, utan på vilket sätt systemen relateras till den aktuella elevgruppen. I det nuvarande betygssystemet görs detta med standardprov och centrala prov i efterhand, i det nya systemet görs det i förväg genom att fastställa de nivåer som de olika betygskriterierna representerar.

Det är mycket tragiskt att den pågående betygsdebatten – i anslutning till utbildningsutskottets behandling av regeringens propositioner – bara tycks handla om när man skall börja sätta betyg och hur många steg man skall ha, och inte om den viktigare frågan – de olika betygsstegens innebörd. Det verkar som om man tror att det går att fastställa betygskriterier utan att ta ställning till vilken betygsfördelning man önskar sig – som om det funnes en absolut och gruppoberoende uppsättning kvalitetsnivåer som naturligt ”faller ut” från kursplanernas olika måltypen – precis på samma sätt i skolans olika ämnen, kurser och program.

Ingenstans i de båda propositionerna från i maj i år har jag kunnat finna några uppgifter om den fördelning på de olika betygsstegen man tänkt sig – bortsett från att kriterierna för betyget godkänd skall skrivas så att i princip alla elever har möjlighet att nå denna nivå.

Skall kriterierna för betyget A, utmärkt prestation, i ett ämne i grundskolan sättas så högt att motsvarande nivå är realistisk att uppnå för 1% – eller 25% – eller kanske 75% av våra elever? Vad händer om kriterierna i t. ex. matematik sätts på ett sådant sätt att 1% får högsta betyget medan 50% får högsta betyget i religion? Vad blir konsekvenserna om t. ex. 1% av eleverna får högsta betyget på kurs A i matematik inom ett yrkesprogram medan kanske 75% av eleverna på naturvetenskapsprogrammet får högsta betyget på ”samma” kurs? Och vad händer t. ex. när ett sådant system skall användas som grund för urval till den decentraliserade högskolan som ännu inte bestämt sig för på vilka grunder den skall rangordna sökande till olika utbildningar?

Orealistisk tidsram!

De ramar som satts upp för utformningen av ett helt nytt betygssystem visar på en uppseendeväckande brist på respekt för problemets natur och omfattning. Skolverket borde få betydligt längre tid på sig än de månader som nu gäller för gymnasieskolans betygskriterier, för att ta reda på om det går att skapa ett användbart system av det slag som föreslås och i så fall hur det nya systemet skall fås att fungera. Det faktum att det – så vitt jag vet – inte finns något land i världen som lyckats skapa ett betygssystem med de kvaliteter som utlovas i propositionerna – gör inte situationen bättre.

Låt mig avslutningsvis citera några rader ur 1939 års betygssakkunnigas betänkande som Carita Hassler Göransson gjorde mig uppmärksam på när vi nyligen träffades:

Om den diskuterade betygsmetoden skall kunna användas måste kunskapsmålen fixeras långt noggrannare än vad som nu är fallet, och det måste tydligt angivas, vilka fordringarna för godkännande skola vara. Det är en svaghet i den diskuterade metoden, att ju effektivare den blir ur betygssynpunkt desto större blir risken för skadlig inverkan på skolarbetet (SOU, 1942, s 53)

Det är sannolikt omöjligt att genom allmänna uttryck så precisera den kvalitativa godhet som fordras för de olika betygsgraderna, att betygen därigenom bli jämförbara. (SOU, 1942, s 53)

Det är framförallt kravet att kunskapsbetygen skall vara jämförbara som vållar svårighet. Om all fordran på jämförbarhet olika elever emellan toges bort skulle det problem som här diskuteras upphöra att existera. (SOU, 1942, s 50)

Trots att detta skrevs redan 1942 sammanfattar det mycket väl de problem som nu måste få en tillfredsställande lösning.

Referenser

- Kilpatrick, J. & Johansson, B. (1993). *Standardized mathematics testing in Sweden. The legacy of Frits Wigforss*. Mölndal: Department of Didactics, University of Göteborg.
- Kungliga Skolöverstyrelsen. (1962). *Läroplan för grundskolan*. Stockholm.
- Kungliga Skolöverstyrelsen. (1965). *Läroplan för gymnasiet*. Stockholm.
- SOU. (1938). *Intagning av elever i första klassen av de allmänna läroverken (1938:29)*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.
- SOU. (1942). *Betänkande om betygssättningen i folkskolan (1942:11)*. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.
- Sjöstedt, C. E. (Red.). (1963). *Studentexamen 100 år*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Utbildningsdepartementet. (1993a). Prop. 1992/93:220. *En ny läroplan för grundskolan och ett nytt betygssystem för grundskolan, sameskolan, specialskolan och den obligatoriska särskolan*. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet. (1993b). Prop. 1992/93:250. *Ny läroplan och ett nytt betygssystem för gymnasieskolan, komvux, gymnasiesärskolan och särsvux*. Stockholm.
- Wigforss, F. (1931). Rostads standardprov i sifferräkning. *Rostads elevförbunds årsskrift*, **28**, 86–100.
- Wigforss, F. (1932). Rostads standardprov och tabeller i mekanisk räkning samt några råd för deras användande. Särtryck ur *Rostads elevförbunds årsskrift*, **29**, 1–12.
- Wigforss, F. (1933a). Färdigheten i mekanisk räkning i folkskolan enligt Rostads standardtabeller. *Skola och samhälle*, **14**, 191–222.
- Wigforss, F. (1933b). Rostads elevförbunds räkneundersökning. *Rostads Elevförbunds årsskrift*, **30**, 167–168.
- Wigforss, F. (1933c). Färdigheten i mekanisk räkning i B:1 – skolorna i jämförelse med A-skolorna. *Rostads Elevförbunds årsskrift*, **30**, 169–184.
- Wigforss, F. (1934). Rostads räkneundersökningar. Särtryck ur *Rostads elevförbunds årsskrift*, **31**, 1–43.
- Wigforss, F. (1937). *The entrance examination in view of later school performance*. (Publications of the Swedish Society for a Psychological Pedagogical Institute, I). Stockholm: Norstedt & Söner.
- Wigforss, F. (1941). *Marks and certificates in the primary school*. (Publications of the Swedish Society for a Psychological Pedagogical Institute, III). Stockholm: Norstedt & Söner.